

Winnen in een *pedagogisch speelveld*

Veel LO-docenten zullen desgevraagd aangeven dat opvoeden in bewegings- en sportsituaties de kerntaak is van het bewegingsonderwijs. Bij het opstellen van een jaarplan, periodeplan en lessenplan staat het programmeren van activiteiten centraal. In de uitvoering daarvan doen zich momenten voor waarin de docent als opvoeder wordt aangesproken. Voor sommige docenten LO gaan lessen probleemloos terwijl anderen zich door de dagen worstelen met hetzelfde programma. Laten we een aantal praktijkvoorbeelden nemen aan de hand van het artikel '(H)erkend beweger: opvoeden binnen bewegingsonderwijs (en sport) bij het verwerven van een beweeg- en sportidentiteit (Henk van der Palen en Jorg Radstake).

Door: Maarten Massink

Tijdens deze activiteiten doen zich pedagogische pareltjes van kansen voor om leerlingen een eigen sportidentiteit te laten ontwikkelen. Een ervaren speler (lees docent) zal deze kansen niet onbenut laten. Bij het maken van een programma worden pedagogische momenten al van te voren ingeschat en in kaart gebracht. Hierbij wil ik analoog aan het artikel van Henk van der Palen en Jorg Radstake ingaan op dergelijke kansen tot scoren als het bijvoorbeeld gaat om het omgaan met regels, het geven van keuzes en het aanzetten tot naschoolse sport.

Welke situaties doen zich voor gedurende een lesdag en hoe ga je daarmee om? Laat je kansen liggen en voorbijgaan of wacht je alleen af om er later weer op terug te komen? Of grijp je iedere gelegenheid aan leerlingen 'bij de les' te roepen? 'Timing' speelt hier een belangrijke rol. Het aanvoelen van de groepsfeer is belangrijk. Wanneer maak ik ergens een punt van en grijp ik in, en wanneer laat ik leerlingen tegen iets aanlopen zodat ze er van leren, maar zorg ik wel dat ik binnen grenzen van (ook sociale) veiligheid blijf. Vooral het leren van deze 'timing' vraagt ervaring. Timing is ook vaak een persoonlijke afweging. Hierbij zijn verschillen in opvatting duidelijk zichtbaar in een vakgroep en

soms aanleiding tot irritaties. De ene docent grijpt vroegtijdig in om erger te voorkomen, terwijl een andere docent situaties laat ervaren door leerlingen om deze daarna bespreekbaar te maken. De juiste timing maakt het verschil tussen docenten die ogenschijnlijk hetzelfde (programma) doen maar met een verschillend effect op leerlingen.

Speler binnen school, omgaan met regels

De docent is een net als andere docenten in school voor leerlingen een bron van voorbeeldgedrag. Dat wat we van leerlingen verwachten dienen we zelf te laten zien in ons eigen gedrag. Op tijd beginnen kan alleen als je als docent klaar bent voor je les

FOTO: HANS DIJKHOFF

Veel uitleg geven en laten meedenken

Aansluiten bij de belevingswereld, in samenspraak ruimte delen

om de leerlingen te ontvangen. Tegelijk met de leerlingen aankomen maakt dat lastig. Maar we kennen ook de praktijk van alledag waarin de docent tussendoor van alles moet regelen en afhandelen. Dat geldt ook voor leerlingen. De leerlingen accepteren een goede uitleg als een docent incidenteel te laat in zijn les verschijnt. Zeker als ook de docent begint met excuus te maken aan de leerlingen. Dat is ook wat wij verwachten van leerlingen: "Sorry dat ik te laat ben maar..." en dan volgt een reden. En dan zijn er regels die verschillen per school hoe er omgegaan wordt met te laat komen. Belangrijk is dat in de lesgroep acceptatie van de schoolregels is en dat deze op klassenniveau zijn geformuleerd en afgesproken en worden bewaakt met elkaar.

Het omgaan met regels is een aandachtspunt dat niet alleen is voorbehouden aan de LO-docent. Het is wel zo dat in ons vak spelen volgens regels, respect voor medespelers en tegenspelers en fair play uitdrukkelijker aan de orde kunnen komen.

Het naleven van regels en afspraken lijkt eenvoudig. Als je de afgesproken regels toepast, geeft dat duidelijkheid voor iedereen.

Maar dit kan ook in strijd komen met een ander pedagogisch principe. Want willen wij ook juist niet 'op maat gesneden onderwijs' waarin we rekening houden met verschillen tussen leerlingen en hun achtergrond-situatie?

Karel is voor de tweede keer zijn gymspullen vergeten. Maar jij weet als docent dat Karel zijn ouders net in een scheiding liggen waarbij Karel van het ene huisadres naar het andere gaat. Karel heeft emotioneel erg veel moeite met deze situatie. Hij heeft het nog niet op orde en zijn gymspullen liggen bij zijn moeder terwijl hij dit weekend bij zijn vader heeft doorgebracht. Vorige keer ging dit ook al mis en Karel vindt het heel vervelend en wil liever niet teveel over zijn thuissituatie praten in de klas. De klas weet dat er is afgesproken dat als je twee keer gymkleding vergeet je dan niet mag meedoen en dat je die les moet inhalen.

Hoe ga je daar als docent mee om? Welk voorbeeldgedrag kies je als docent? Regels zijn regels! We hebben het duidelijk afgesproken en kunnen geen uitzondering maken. Of kies je voor het maken van een uitzondering voor Karel? Maar kun je dit ook uitleggen aan de klas terwijl Karel daar liever niet over wil praten? Het lijken futilliteiten maar het

is een van de duizend beslissingen waar een docent dagelijks voor staat en waar zijn voorbeeldgedrag aan wordt opgehangen. Wat de juiste beslissing is, is niet vooraf te bepalen. Het aanvoelen van de klas, de leerling en het moment maakt iedere situatie uniek. Welke beslissing je ook neemt het kan aanleiding geven tot zowel onbegrip als begrip bij de klas. Regels handhaven geeft duidelijkheid voor iedereen, maar een uitzondering maken met uitleg kan ook leiden tot begrip bij leerlingen. Maar als deze uitleg voor Karel pijnlijk is, kan hem dat juist weer beschadigen. De docent moet beslissen in een fractie van een seconde. Soms weet je pas achteraf of je de goede beslissing hebt genomen.

Veel praten en uitleg geven aan de klas lijkt hier de juiste strategie. 'Zichtbaarheid van denken' noemen Ebbens en van Ettehoven dit sleutelbegrip in het boekje 'Effectief leren in de les'. De docent die uitlegt waarom hij de dingen doet zoals hij ze doet en hij laat leerlingen meedenken over aanvaardbare oplossingen. Dat draagt bij aan de motivatie van leerlingen en het overnemen van strategieën (voorbeeldgedrag). Maar teveel praten en uitleg geven kan soms leiden tot onduidelijkheid en het gevoel dat iedere aanmerkelijke reden aanleiding kan zijn voor een >>

Contact:

m.massink1@upcmail.nl

uitzondering. In de praktijk leert de docent met ervaring en timing hierin een vaarbare route uit te stippen.

Het is cruciaal aan het begin van het schooljaar samen met de klas actief tot afspraken en regels te komen. In dit opstellen en uitvoeren kunnen de leerlingen zelf soms strenger zijn dan de docent. Welke schoolafspraken zijn er en hoe gaan wij hier in de klas mee om? Is er ruimte voor uitzonderingen, zo ja wanneer wel en waarom en zo nee wanneer niet en waarom niet. Het willekeurig toepassen van regels zonder uitleg van de docent of begrip van de klas kan leiden tot demotivatie. In 2006 is hierover in de *Lichamelijke Opvoeding* een artikel geschreven (*Lichamelijke Opvoeding* nr. 7 blz. 24, 2006) 'Een andere start van het schooljaar' door Jorg Radstake.

Speler binnen het bewegingsonderwijs, het geven van keuzes

Aansluiten bij de belevingswereld

Binnen bewegingsonderwijs zijn er veel mogelijkheden om tegemoet te komen aan de belevingswereld van leerlingen. Er wordt weliswaar een programma gemaakt van activiteiten dat (hopelijk) gebaseerd is op kerndoelen (en in de bovenbouw eindtermen). Maar ook in deze doelen en termen is ruimte voor keuze en invulling door leerlingen. Bij de andere vakken is er meestal sprake van een door het boek/methode opgelegde volgorde van leerstof en toetsing. In bewegingsonderwijs is de docent en vakgroep redelijk vrij zelf invulling te geven aan het programma. Dit is de kracht maar ook een valkuil van ons vak.

Vanuit de motivatietheorieën is het belangrijk aansluiting te zoeken bij de belevings-

Keuzevoorbeeld 1

Deze periode gaan we aandacht besteden aan de invasiespelen in de vorm van eindlijnspele/ doelspelen, waarbij je de bal of frisbee overspeelt en over een eindlijn moet spelen. De leerlingen maken kennis met ultimate frisbee, flagrugby (met tackle in de vorm van lintje afpakken dat los in broekrand hangt) en tacklerugby (met tackle op het bovenlichaam). Uiteindelijk mogen ze zelf bepalen welk spel ze met een groepje willen spelen en verder ontwikkelen. Er moet wel minimaal vier tegen vier gespeeld kunnen worden dus je hebt een groepje van acht nodig.

Keuzevoorbeeld 2

Deze periode gaan we aandacht besteden aan rugby. Leerlingen maken kennis met flagrugby en tacklerugby. Uiteindelijk mogen ze kiezen welke vorm ze willen spelen. Daarbij is er ook nog een keuze in de groeperingsvorm. Er worden verschillende rondes gespeeld waarbij leerlingen kunnen kiezen uit een ronde met jongens en meisjes apart en een partijronde met jongens en meisjes gemixt.

wereld van de leerlingen. Het zogenaamde A, B, C betekent tegemoet komen aan het gevoel van Autonomie (leerlingen zelf laten kiezen en doen), Binding (met docent en andere leerlingen samen), en Competentie (gevoel van de leerling dat hij de activiteiten beheerst, controleert en er plezier aan beleeft). Dit vraagt van de docent dat hij leerlingen keuzes geeft. Maar de praktijk leert dat activiteiten, ruimte en materiaal gedeeld

moeten worden. Een goede uitleg aan leerlingen en samenspraak levert inzicht en bereidwilligheid om tijd en ruimte te delen. En hierin zit ook een leermoment voor leerlingen. Soms zijn er activiteiten naar keuze, maar daarin zit ook vaak een beperking. Soms zijn er activiteiten die gaan volgens het programma.

Het willekeurig toepassen van **regels zonder uitleg** van de docent of begrip van de klas kan leiden tot demotivatie

Inzicht in het programma en het hoe en waarom draagt bij aan de motivatie van leerlingen en de sfeer in de les. Leerlingen zijn voorbereid. Maar ook in het vaste programmaonderdeel zijn keuzes in te bouwen. Dat geeft leerlingen het gevoel dat ze invloed hebben op de uitvoering van de lessen.

Hiermee probeert de docent het evenwicht

te vinden tussen aanpassen (adaptatie) en vormgeven (cocreatie) door de leerling.

Het bovenstaande voorbeeld laat zien dat leerlingen

met een spelactiviteit (eindlijn/doelspelvorm) leren spelen en zich daarin aanpassen (adaptatie), maar dat ze ook een keuze krijgen in de uitvoeringsvorm (contact en wijze van tackelen en groeperen), dus kunnen bijdragen in de vormgeving (cocreatie).

Er is sprake van een toerustingsfunctie in de zin van kennismaken met vormen van eindlijnspele. Maar ook een ontplooiingsfunctie: leerlingen kunnen vanuit hun eigen veiligheid en niveau een keuze maken en een startmoment en ontwikkeltraject kiezen.

Schakelspeler tussen bewegingsonderwijs en sport

De docent bewegingsonderwijs is degene die de verbinding met sport en onderwijs onder de aandacht kan brengen. Al dan niet in samenspraak met een combinatiefunctionaris. Dit gebeurt op veel scholen door clinics naar school te halen of door met leerlingen naar clubs en verenigingen toe te gaan. De 'Kennismakingsmappen' van de sportbonden van NOC*NSF zijn concrete voorbeelden van de toenadering en samenwerking tussen verenigingen en scholen.

Kees geeft voor het eerste jaar les en heeft trouw het programma van de vakgroep gevolgd waarin per periode volgens plan wordt lesgegeven. Nu is het de laatste les voor de vakantie en hij heeft zich voorgenomen dat leerlingen deze les zelf mogen kiezen wat ze gaan doen. "Dit wordt een leuke les jongens en meisjes" begint hij. "Jullie mogen zelf een activiteit kiezen. Bedenk eerst van te voren wat je wilt doen, dan kunnen we daarna groepjes maken". Vijf willen gaan trefballen, negen willen voetballen maar drie daarvan willen niet met de andere zes voetballen. Vier willen badmintonnen en drie willen dansen met muziek. Vier willen gaan ringzwaaien en drie willen met de grote trampoline. Drie weten het nog niet of maakt het niet zoveel uit. "Oke" zegt Kees "maak maar een veldje en zet de spullen maar klaar die je nodig hebt. Als ik gecontroleerd heb of het goed en veilig staat mag je beginnen". Een leerling pakt een voetbal en gaat overspelen met de bal terwijl anderen proberen voetbalgroepen te maken. Badmintonleerlingen komen vragen waar zij hun veldje kunnen opzetten nu de voetballers al de helft van de zaal hebben ingepikt en waardoor de turners nu hun ringzwaaien niet kunnen doen. De dansleerlingen kunnen het niet eens worden over de muziekkeuze. Dit terwijl Kees meehelpt de grote trampoline op te zetten in een hoek van zaal. Leerlingen komen vragen hoe en waar zij hun activiteit kunnen beginnen. Na twintig minuten van onderling gekibbel laat Kees de groep op de grond zitten en zegt "zo werkt het niet". Er zijn teveel activiteiten voor deze ruimte in de gymzaal. Ik stel voor dat je kan kiezen uit drie activiteiten." Een leerling roept: "En je zei dat we deze les eindelijk zelf een activiteit mochten kiezen?"

Interesse; welke sport doe jij?

De LO-docent zal vooral zijn leerlingen introduceren in bewegingsactiviteiten die perspectiefrijk zijn en waarmee leerlingen aansluiting vinden in de bewegingscultuur. Dit kan door leerlingen bewegings- en regelvaardiger te maken. Maar het zetten van stappen richting sport en vereniging kan ook een extra aandachtspunt zijn in het (sportoriënterings)programma of van de docent.

In de pedagogische omgang van de docent met de leerling zit een grote kracht in de natuurlijke belangstelling voor het sportieve buitenschoolse leven van de leerling. Dit is de docent die regelmatig aan leerlingen vraagt of ze op een club of vereniging zitten, of ze na schooltijd en in het weekend nog gesport hebben. Verhalen van sportende leerlingen kunnen andere (minder sportieve) leerlingen aanzetten tot nadenken en hopelijk ook tot de vanzelfsprekendheid van sportief bewegen in de vrije tijd. Een docent LO die belangstelling toont voor het naschoolse sportleven van zijn leerlingen wordt door de leerling vaak extra gewaardeerd en draagt bij aan de binding.

Met dit artikel heb ik voorbeelden van kansen en mogelijkheden willen laten zien in de

Docent Marianne vraagt altijd aan leerlingen aan het begin van het schooljaar of leerlingen op een club of vereniging zitten of in ander verband (met familie) iets aan bewegen doen. Leerlingen mogen dit zelf invullen in haar administratie en aangeven hoe vaak ze in de week trainen. Gedurende het jaar vraagt ze met regelmaat ernaar en inmiddels weet ze van iedere leerling zijn of haar sportieve achtergrond en ontwikkeling ook buiten schooltijd. Dit leidt regelmatig tot trotse en enthousiaste gesprekken en het geeft alle leerlingen het gevoel dat Marianne dit ook belangrijk vindt. Gaandeweg het jaar merkt Marianne dat door deze verhalen een paar leerlingen die nog geen sport hebben gekozen alsnog een keuze hebben gemaakt en soms met een medeleerling mee zijn gegaan. Ook leerlingen die gestopt zijn bij een club of vereniging maken door de gesprekken van Marianne met andere leerlingen een switch naar een andere club of vereniging. Dit geven zij aan in de administratie van Marianne (Leerlingvolgsysteem)

In haar vakgroep wil Marianne dit bespreken met haar collega's en hen vragen ook bij te houden wat hun leerlingen na schooltijd aan sportieve tijdbesteding doen. Zo weten de LO-docenten wat hun leerlingen beweegt en kunnen zij die informatie ook aan elkaar overdragen. Leerlingen krijgen dan het gevoel dat de LO-docenten sporten buiten schooltijd belangrijk vinden. Een gezamenlijke aanpak hierin werkt versterkend in de gedragsbeïnvloeding.

gewone LO-les voor docenten voor gedragsbeïnvloeding. Naast het scholen in beter bewegen en het regelen daarvan zijn er tal van pedagogische kansen om te laten zien en ervaren hoe je met elkaar omgaat in (bewegings)situaties. Het valt en staat met op het juiste moment invloed geven aan leerlingen binnen kaders waarover door gesprekken met leerlingen overeenstemming is bereikt. Voorbeeldgedrag, het geven van keuze in activiteit en/of uitvoering en een natuurlijke belangstelling over het (sportieve) wel en wee van leerlingen spelen daarbij een belangrijke rol. Deze factoren maken het moge-

lijk te scoren binnen het pedagogisch speelveld en dragen bij aan een ontwikkeling van een eigen beweeg- en sportidentiteit door leerlingen.

Bronnen:

- Radstake, J. 2006. Een andere start van het schooljaar. In *Lichamelijke Opvoeding 7*, Zeist
- Ebben, S. e.a. 1996. *Effectief leren in de les, basisvaardigheden voor docenten*. Wolters Noordhoff, Groningen.
- Kerk van der, J. Palen van der, H., Schuijers, R. Goud in elk kind- Jeugdsport in pedagogisch perspectief, 2012, daM uitgeverij, Deventer